

Prethodno priopćenje
324:328J(497.5)“2003”
Primljeno: 23. ožujka 2006.

Društveni rascjepi i stranačke preferencije na izborima za Hrvatski sabor 2003. godine

DRAGAN BAGIĆ*

Sažetak

Primjenjujući analitički model što ga je izveo Deegan-Krause, rad se bavi analizom društvenih rascjepa koji su u pozadini stranačkih preferencija na izborima za Hrvatski sabor 2003. godine. Rezultati empirijskoga istraživanja, koje je provedeno na uzorku od 2.000 punoljetnih građana Hrvatske metodom telefonskoga intervjua dva dana prije izbora, upućuju na to da se u skladu s ovim modelom može prepoznati razmjerno plitki društveni rascjep koji stoji u pozadini biračkoga ponašanja na analiziranim izborima. Naime rezultati pokazuju da od trinaest analiziranih stavova samo tri značajno objašnjavaju dio varijance stranačkih preferencija, među kojima je najznačajniji stav o suradnji s Međunarodnim sudom za ratne zločine na području bivše Jugoslavije u Haagu te odnos prema pobačaju. Rezultati također pokazuju postojanje bitne veze između nekih sociodemografskih obilježja, stavova o navedenim političkim pitanjima te stranačkih preferencija, što u skladu s korištenim teorijskim modelom stvara preduvjete da bi se moglo govoriti o društvenom rascjepu.

Ključne riječi: izbori za Hrvatski sabor, političke stranke, biračka uvjerenja, društveni rascjepi

Uvod

U proteklih petnaestak godina, od početka procesa osamostaljivanja, svjedočili smo događajima koji neupitno pokazuju duboke društvene podjele. Najprije je pitanje osamostaljivanja ili načina njegova provođenja bilo jedno od pitanja koje je duboko dijelilo hrvatsko društvo. Potom je to bilo pitanje odnosa prema pripadnicima nacionalnih manjina u Hrvatskoj, a kasnije je to postalo pitanje definicije nacionalnih interesa i pitanje ekonomske tranzicije i privatizacije. Sa završetkom Domovinskoga rata te udaljavanjem od

* *Dragan Bagić*, Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

poratnih kriza i tema moglo se očekivati da će se i pojava podjela u društvu smanjivati i prorjeđivati, no čini se da još uvijek postoje teme oko kojih se mobilizira velika količina društvene energije i emocija, što je povremeno vidljivo iz nekih društvenih događaja (primjerice skup potpore Mirku Norcu na splitskoj rivi).

Načelno, može se reći da nema društva u kojem vlada apsolutni konsenzus oko svih bitnih društvenih pitanja što znači da u svakom društvu postoje podjele oko uređenja zajedničkoga društvenog života. U modernim se demokratskim društvima takve podjele na političkoj sceni izražavaju u vidu političkih stranaka ili drugih oblika javnoga angažmana kao što su grupe za pritisak, udruge građana i sl. Pitanja oko kojih postoje relativno dublje i dugotrajnije podjele najčešće dovode do stvaranja političkih stranaka koje onda u duljem razdoblju nastoje izražavati i zastupati vrijednosti i stavove jedne od strana u "sukobu". Predizborne kampanje su vrijeme kad se u razvijenim i stabilnim demokracijama najjasnije očituju i izražavaju te podjele.

Predizborna kampanja za parlamentarne izbore 2003. godine možda je prva kampanja u kojoj su se teže prepoznavali znakovi dubokih političkih rascjepa barem ako bismo ostali samo na analizi retorike i manifestnih programa pojedinih stranaka, te ako bismo se usmjerili samo na važnije stranke koje su imale veće šanse za ulazak u Sabor. Čak i bez studiozne analize sadržaja javnih istupa i stranačkih programa stječe se dojam da su sve utjecajnije političke stranke imale sličnu retoriku i programe. Glavnina predizbornoga "prepućavanja" vodila se o razlikama u sposobnostima glavnih političkih aktera ili njihovim propustima. Tako se mogao steći dojam da su se vrijednosni rascjepi, koji su na svim izborima prije bili izrazito vidljivi, sada pritajili. No promjena retorike i strategije izbornoga nastupa ne znači nužno stvarno smanjivanje društvenih rascjepa niti podrazumijeva promjene vrijednosti i političkih orijentacija birača i ključnih političkih aktera.

Svrha je ovoga rada da ispita jesu li određeni rascjepi u hrvatskom društvu prestali biti osnova biračkih preferencija na parlamentarnim izborima 2003. godine ili je samo došlo do njihova pritajivanja na manifestnoj razini – na razini retorike glavnih političkih aktera.

Pristupi analizi društvenih rascjepa

Teoriju društvenih rascjepa u politologiju su uveli i najtemeljitije razradili Lipset i Rokkan. Prema mišljenju tih autora, stranke, kao i ideološke orijentacije koje ih prate, rezultat su dugotrajnoga procesa formiranja nacionalnih država i modernoga kapitalističkoga društva kroz industrijsku revoluciju. Ti procesi definiraju duboke strukturne interese u društvu, oko kojih se vodi većina društvenih sukoba, što za posljedicu ima oblikovanje stranaka i pri-

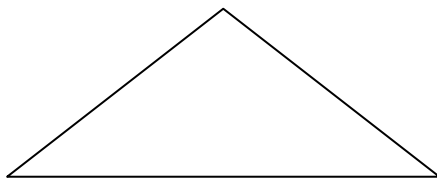
padajućih ideologija. Autori navode četiri osnovne linije društvenih rascjepa koji oblikuju bitna politička zbivanja u Europi u proteklih nekoliko stoljeća:

- centar – periferija
- država – crkva
- poljoprivreda (primarni sektor/selo) – industrija (sekundarni sektor/grad)
- kapital – rad.

Prve tri dimenzije su značajno utjecale na oblikovanje stranačkih sustava u Europi od 16. do 19. stoljeća kad sve veću ulogu počinje imati četvrta dimenzija – sukob između rada i kapitala (Lipset i Rokkan 1967.). Stranački sustavi koji se formiraju na temelju ovakvih društvenih rascjepa pokazali su se izrazito stabilnim i, na neki način, samoodržavajućim.

Na temelju revizije Lipset-Rokkanova modela te prilagodbom modela drugih autora (ponajprije Kitscheltov model) Zakošek (1998.) donosi svoj model rascjepa koji nastoji prevladati nedostatke prethodnih modela. Za razliku od Lipset-Rokkanova modela, koji je dvodimenzionalan, pri čemu jednu os čini teritorijalna os podjele (centar – periferija) a drugu funkcionalna os (država – crkva i kapital – rad dok je primarni – sekundarni sektor negdje između tih dviju osi), Zakošek predlaže triangularni model, odnosno model koji nudi tri osi društvenih podjela.

Teritorijalno-kulturni rascjep

Socioekonomski rascjep

Ideološko-kulturni rascjep

Teritorijalno-kulturni rascjepi rezultat su procesa definiranja teritorijalnih i simboličkih granica nacionalne države, što uključuje rascjep između centra i periferije, rascjep između etničke većine i manjine te polarizacija interesa oko centralizacije i decentralizacije. Socioekonomski rascjepi su rezultat sukoba oko principa alokacije resursa te borbe oko alokacije samih resursa. Ideološko-kulturni rascjepi odgovaraju “polarizaciji interesa koje zagova-

raju različite koncepcije kulturnog identiteta” (Zakošek 1998.). Možemo reći da je ovo sukob različitih vrijednosnih orijentacija i pogleda na svijet.

Nešto noviji pristupi društveno-političkim rascjepima prezentiraju analitički razrađeniju shemu rascjepa koja omogućuje analizu procesa oblikovanja rascjepa. Ona je neopterećena definiranjem pitanja i vrijednosti koje su osnova tih rascjepa te je utoliko sadržajno praznija, ali korisnija za primjenu u različitim društveno-povijesnim okolnostima.

Tako Rae i Taylor (1970. prema Deegan-Krause 2006.) govore o trima vrstama, odnosno dimenzijama rascjepa u društvu:

- Rascjepi prema pripisanim obilježjima kao što su rasa, kasta ili klasa, dob, etnička pripadnost, razina obrazovanja itd.
- Rascjepi na razini stavova, kao što su ideološki rascjepi.
- Rascjepi na razini političkoga djelovanja, kao što je glasovanje ili sudjelovanje u određenim organizacijama.

Ovdje je riječ o različitim tipovima razlika među društvenim skupinama koje nalaze svoj izraz u političkom djelovanju, a koje same po sebi ne moraju značiti i postojanje doista dubokih rascjepa u društvu oko kojih će se formirati relativno stabilniji stranački sustav. Postojanje demografskih i socioekonomskih razlika, kao i razlika u stavovima i pogledima na društvo i svijet notorna je činjenica, kao i djelomična povezanost tih razlika s političkim djelovanjem. No, kako navode Bartolini i Mair (1990. prema Deegan-Krause 2006.), pravi rascjep se pojavljuje tek kad se razlike na različitim dimenzijama poklope. Potpuni rascjep događa se onda kad se demografske, vidljive razlike, poklope s razlikama u stavovima i pogledu na svijet te takve nađu svoj izraz u političkom djelovanju (bilo da je riječ o glasovanju ili čak nekom obliku nasilne akcije) i tako omoguće formiranje jasnih i prepoznatljivih “strana” na političkoj sceni (Deegan-Krause 2006.). Dakle kad pripadnici jedne socioekonomske ili demografske skupine dijele iste stavove i poglede te kad su skloni podupirati istu stranku upravo zato što zastupa njihove stavove i vrijednosti, tada možemo govoriti o pravom ili potpunom društvenom rascjepu koji ima šanse ostaviti barem srednjoročni trag na oblik i strukturu stranačkoga sustava i općenito političke scene.

Dakako, u političkom se djelovanju često pojavljuju i rascjepi koji nisu potpuni, u prethodno spomenutom smislu. Tako Deegan-Krause (2006.) uspostavljajući rasprave drugih autora, navodi tri tipa rascjepa koji se mogu smatrati djelomičnima jer nije posrijedi potpuno preklapanje između podjela na svim trima analiziranim dimenzijama, nego poklapanje rascjepa na dvjema od triju dimenzija. Tako u slučaju poklapanja razlika na planu socio-demografskih obilježja i stavova možemo govoriti o *strukturno-vrijedno-*

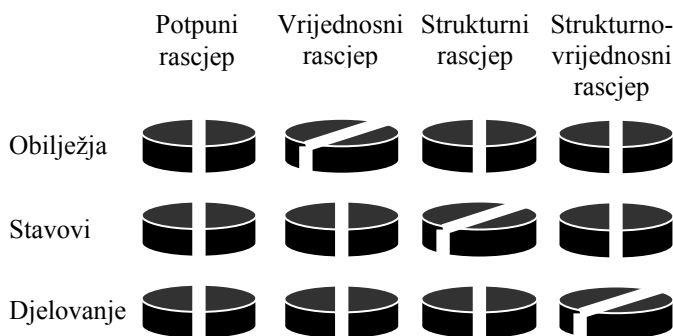
*snom rascjepu*¹. Riječ je dakle o rascjepu koji nema svoj izraz u političkom djelovanju, što bi značilo da je riječ o latentnom društvenom rascjepu koji može prerasti u potpuni rascjep ako nađe odgovarajući izraz na političkoj sceni.

U slučaju slaganja rascjepa na planu stavova i političkoga djelovanja možemo govoriti o *problemskom rascjepu (issue division)* ili *vrijednosnom rascjepu* koji podrazumijeva političko djelovanje koje je primarno utemeljeno na stavovima i vrijednostima. Primjerice, oni koji se zalažu za veću distributivnu ulogu države češće glasuju za socijaldemokrate ili socijaliste.

Kad postoji suglasje između određenih sociodemografskih obilježja i političkoga ponašanja, tada govorimo o *strukturnom rascjepu (structural division)*. Primjerice ako birači iz jedne regije češće glasuju za jednu stranku, tada možemo govoriti o ovoj vrsti rascjepa.

Razlika između potpunoga rascjepa i triju tipova djelomičnih rascjepa jasnija je iz grafičkoga prikaza na slici 1.

Slika 1: Shema rascjepa

(preuzeto iz Deegan-Krause 2006.)

Pokušamo li povezati upravo izložene pristupe, mogli bismo reći da su teritorijalno-kulturni rascjep (ponajprije u inačici sukoba centar – periferija) i socioekonomski rascjep iz Zakošekova modela zapravo podvrste potpunoga rascjepa s obzirom na to da je riječ o rascjepima koji uključuju sukob između distinktivnih društvenih skupina (stanovnici centra i periferije, radnička klasa i kapitalistička klasa itd.) koje imaju različite poglede na neka pi-

¹ Autor se izvorno koristi pojmom '*position divisions*', što nije moguće jednoznačno prevesti.

tanja društvenoga uređenja što ima za posljedicu otvoren sukob na političkoj sceni, bilo u obliku nasilja, štrajkova ili samo glasovanja za različite političke opcije. Ovdje je, dakle, ponajprije riječ o interesnim sukobima, u kojima se sukobljavaju skupine koje imaju različite političke ili ekonomske interese, koji se, dakako, "pakiraju" u odgovarajuće vrijednosne sudove, svjetonazor i ideologiju.

S druge strane, ideološko-kulturni rascjep ne mora nužno značiti potpuni rascjep s obzirom na to da njegova definicija nužno ne implicira postojanje konkretnih društvenih skupina koje su nositelji suprotstavljenih ideoloških nazora. Dakako, postoje slučajevi ideološko-kulturnih rascjepa koji uključuju i jasno definirane društvene skupine koje su njihovi nositelji, kao što su religijski sukobi, ali se lako mogu zamisliti i primjeri ideološko-kulturnih sukoba u kojima ne sudjeluju jasno definirane društvene skupine, osim ako kao kriterij definiranja ne uzmemo same nazore za koje se oni bore. Primjerice, pobornici ekološkoga pokreta nisu pripadnici jedne posebne društvene skupine koja svoje postojanje ima neovisno o ekološkim vrijednostima. Kad pripadnici te skupine, primjerice u Njemačkoj, glasuju za Zelene, tada nije riječ o potpunom rascjepu, nego samo o vrijednosnom ili problemskom rascjepu².

Prednost modela što ga je izveo Deegan-Krause, a razvijao veći broj autora, jest upravo to što ne nudi gotov odgovor na pitanje kako i oko kojih pitanja se formiraju društveni rascjepi niti koliko su zamijećeni rascjepi dugotrajni i bitni za dugoročno formiranje stranačkoga sustava, nego daju model kroz koji se može analizirati konkretna politička scena. Ishod te analize može biti i zaključak da ne postoje duboki rascjepi koji dugoročno strukturiraju stranački sustav. Model omogućuje i analizu potencijalnih rascjepa koji još nisu zaživjeli na političkoj sceni kroz koncept strukturalno-vrijednosnih rascjepa, kao rascjepa koji nose izvjesni potencijal za prerastanje u potpune sukobe s obzirom na postojanje distinktivnih društvenih skupina koje imaju suprotstavljene (ili samo različite) stavove o nekim bitnim društvenim pitanjima. Primjerice, danas u Hrvatskoj postoje dvije gotovo podjednako velike skupine koje imaju različite poglede na pitanje priključenja Hrvatske Europskoj Uniji, no zasad taj sukob nije našao značajniji izraz na političkoj sceni. Ta razlika u stavovima oko pitanja hrvatskoga ulaska u EU, u budućnosti može biti izvor novih rascjepa, i to vrijednosnoga rascjepa ako dođe do povezivanja stavova oko ulaska u EU s političkim ponašanjem, odnosno ako to postane bitan čimbenik preferencija političkih stranaka ili čak potpunoga

² Vjerske skupine, doduše, jesu određene ponajprije zajedničkim ideološkim sklopom, no ne samo njime. One sa sobom najčešće vežu određeni stupanj zatvorenosti u odnosu na ostatak društva kao i određenu tradiciju, koja nije isključivo posljedica vjerskih nazora, pa se stoga, za razliku od primjerice pripadnika ekološkoga pokreta, mogu smatrati skupinama čije je postojanje, danas, neovisno o vrijednosno-ideološkom sklopu koji ih određuje.

rascjepa ako se uspostavi značajna korelacija između stava o ulasku u EU i pripadnosti određenim društvenim skupinama (primjerice ako je euroskeptičizam znatno jači u ruralnim dijelovima zemlje ili nekim regijama). Također nesuglasnost oko ulaska u EU može zauvijek ostati na razini strukturno-vrijednosnoga rascjepa, ako postoji prethodno spomenuta korelacija sa sociodemografskim obilježjima, ali nema korelacije s političkim ponašanjem. Analiza tih potencijalnih rascjepa može biti vrlo zanimljivo i vrijedno područje istraživanja kako za znanstvenike tako i za političke praktičare koji bi u tim potencijalnim rascjepima mogli prepoznavati “tržišne potencijale”.

Možda je najslabije mjesto Deegan-Krauseova modela rascjepa³ upravo populacijski ili strukturni rascjep. Naime, teško je zamisliti koji bi se to veći politički sukob temeljio samo na sociodemografskim obilježjima, a koji istodobno ne bi imao i odgovarajuću programsku (tematsku, vrijednosnu) dimenziju. S obzirom na to da se na političkom tržištu ponajprije vodi sukob ili određenih interesa ili oko određenih vrijednosti, on uvijek ima svoju programsku dimenziju. Rijetki su sukobi na političkoj sceni bez barem prividno bitnoga programskog sukoba. Dakako, kad analiziramo strukturu biračkoga tijela različitih stranaka nalazimo veće ili manje razlike u sociodemografskim profilima birača, no to još uvijek ne znači da te razlike ne dolaze zbog vrijednosne dimenzije, odnosno stoga što pripadnici određenih skupina češće zagovaraju određene stavove pa zato i glasuju za konkretne stranke koje propagiraju njihove vrijednosti. Vjerujemo da teza o većim političkim rascjepima samo na razini sociodemografskih obilježja, a koje ne prati i odgovarajući rascjep na razini stavova, programa i vrijednosti, teško može naći empirijsku potvrdu, osim ako razmjerno niske koeficijente parcijalne korelacije ne uzmemo kao pokazatelje rascjepa.

Lipset-Rokkanova teorija, kao i Zakošekova dorada, nude konkretna objašnjenja strukturiranja stranačkoga sustava u zapadno-europskim zemljama s klasifikacijom konkretnih rascjepa koji su u pozadini tih sustava. No kad se ta teorija pokušava primijeniti za objašnjenje procesa strukturiranja stranačkih sustava u drugim društveno-političkim okolnostima može doći do manjih ili većih poteškoća kako je to primijetio Kitschelt (1995.) na primjeru postsocijalističkih zemalja u kojima su neke druge linije možda imale veću ulogu nego one originalne u Lipset-Rokkanovu modelu. Osim toga neke društvene podjele ne moraju biti tako dugotrajne kao one o kojima pišu Lipset i Rokkan niti bi morale obilježiti stranačke sustave dugoročno, ali mogu imati veliku ulogu tijekom jednoga ili dvaju izbornih ciklusa. Te kratkoročne podjele ne moraju biti temeljene na dubokim vrijednosnim ili ideološkim sukobima, nego se mogu nazirati na površnim, ali aktualnim političkim pitanjima (*issues*) oko kojih mogu postići suglasnost sljedbenici različitih ideo-

³ Taj model zbog jednostavnosti izlaganja nazivamo njegovim imenom, iako ovaj autor nije izvorno postavio cijeli model, nego je sažeo i povezoao radove prethodnika.

logija i zagovaratelji različitih vrijednosnih orijentacija. Katkad su površna “pitanja na dnevnom redu” vjerojatno imala veći utjecaj na strukturiranje stranačkih sustava u tranzicijskim zemljama negoli duboka vrijednosna i svjetonazorska pitanja, no ova su potonja uglavnom određivala više ili manje čvrst okvir.

Upravo zbog veće analitičke otvorenosti i mogućnosti prepoznavanja različitih tipova rascjepa te različite dubine tih rascjepa, za potrebe ovoga rada čini nam se primjerenijim Deegan-Krauseov model društvenih rascjepa, kojim smo se i koristili u istraživanju i analizi podataka.

Metodologija istraživanja

Istraživanje čiji su rezultati poslužili kao temelj za ovu analizu provedeno je neposredno prije izbora za Hrvatski sabor 2003. godine, i to u razdoblju između 19. i 21. studenoga, dok su sami izbori održani dva dana nakon završetka istraživanja točnije 23. studenoga 2003. godine. Istraživanje je provela agencije *Puls* na uzorku od 2000 ispitanika s pravom glasa⁴. Koršten je slučajni, dvoetažno stratificirani uzorak ispitanika. Uzorak je stratificiran najprije na razini izborne jedinice, što znači da je u uzorku bilo zastupljeno po otprilike 200 ispitanika iz svake jedinice. U drugom koraku stratifikacije, uzorak za svaku izbornu jedinicu stratificiran je s obzirom na veličinu naselja. Istraživanje je provedeno metodom telefonskoga intervjua uz korištenje profesionalnoga sustava za kompjutorski potpomognuto telefonsko anketiranje (CATI). Upitnik se sastojao od samo petnaestak pitanja koja su se odnosila na vjerojatnost izlaska na parlamentarne izbore, stranačke preferencije, stavove o aktualnim političkim pitanjima, te demografskih pitanja.

Tim smo upitnikom pokušali obuhvatiti sve tri dimenzije nužne za analizu društvenih rascjepa prema opisanom Deegan-Krauseovu modelu. Dimenzija političkoga ponašanja operacionalizirana je kroz pitanje o stranačkim preferencijama, odnosno strankama i koalicijama za koje će ispitanik vjerojatno glasovati u slučaju izlaska na biralište. Dimenzija strukturnih obilježja operacionalizirana je kroz devet varijabli: spol, dob, razinu obrazovanja, radni status, zanimanje, prihode kućanstva, nacionalnu pripadnost, regiju stalnoga boravka te veličinu naselja stalnoga boravka. Dimenzija političkih stavova i vrijednosti operacionalizirana je preko stavova o sedam aktualnih političkih pitanja: stavova o ulasku Hrvatske u EU, stavova o ratnim zločinima na hrvatskoj strani, stavova o privatizaciji preostalih neprivatiziranih tvrtki, percepcije ugroženosti nacionalnoga identiteta, tolerancije prema drugima i drukčijima, odnosu prema tradiciji i stavova o pobačaju. Stavovi o svakom od tih pitanja operacionalizirani su kroz jednu ili dvije tvrdnje koji-

⁴ Autor se zahvaljuje agenciji *Puls* na ustupanju podataka iz ovog istraživanja.

ma je pridružena petostupanjnska skala slaganja. Glavni kriterij kojim smo se vodili u odabiru tih tema njihova je zastupljenost u raspravama tijekom predizborne kampanje te zauzimanje različitih političkih stajališta među ključnim akterima. Pitanja oko kojih se većina aktera suglasila (primjerice nužnost brzoga gospodarskog razvoja zemlje i smanjenje nezaposlenosti) nisu ušla u upitnik s obzirom na to da se s pravom moglo pretpostaviti da ta pitanja nisu ona pitanja oko kojih postoje veći društveni rascjepi. Također, u upitnik nisu ušla ni pitanja koja su se odnosila na ocjenu uspješnosti prethodne, koalicijske, vlasti ili HDZ-ovih vlada prije nje, s obzirom na to da je riječ o stavovima koji sami po sebi nisu izvor nego pokazatelj mogućih rascjepa. Tim odabirom tema djelomično su pokrivena potencijalne razlike i rascjepi na razini vrijednosti, ali i na razini aktualnih političkih pitanja, koja nisu nužno izraz vrijednosnih sukoba.

U analizu društvenih rascjepa ušli su samo oni ispitanici koji su jasno izrazili svoju stranačku preferenciju na pitanju o namjeri glasovanja, što znači da su iz analize isključeni birači koji se deklariraju kao neodlučni, te birači koji su se opredijelili za stranke ili koalicije koje su ukupno osvojile mali broj glasova, tako da su u našem uzorku imale manje od 50 simpatizera. Tako je iz analize isključeno 492 ispitanika, a u analizi je ostalo njih 1.508.

Rezultati i rasprava

Analizu dubine i naravi rascjepa u hrvatskom društvu u vrijeme parlamentarnih izbora 2003. godine nužno je provoditi stranicu po stranicu zamišljenoga trokuta Deegan-Krausova modela rascjepa. Jednu stranicu toga trokuta čini dimenzija odnosa strukturalnih, odnosno sociodemografskih obilježja birača i stranačkih preferencija. Drugu dimenziju čini odnos stavova i vrijednosti s političkim preferencijama, a treću dimenziju odnos stavova i vrijednosti i sociodemografskih obilježja birača.

Postojanje određenih razlika u sociodemografskoj strukturi biračkog tijela utjecajnijih političkih stranaka u Hrvatskoj notorna je činjenica, koja se pokazala i u ovom istraživanju. Kao što je prikazano u tablici 1, vidljivo je da se struktura političkih preferencija među biračima različitih karakteristika znatno razlikuje. Primjerice ako promatramo glasačke preferencije najstarijih birača, uočljiva je njihova znatno veća sklonost HSU-u u odnosu na mlađe birače. Također se može zamijetiti da za HNS tendiraju glasovati nešto mlađi ispitanici, slično kao i kod HDZ-a koji ima najveću potporu kod ispitanika srednje dobi, a nešto slabiju kod starijih. Što se tiče razlika po spolu, tu nema statistički značajnih razlika, ali su zato one poprilično uočljive u

slučaju obrazovanja. Primjerice, HNS i SDP⁵ imaju upadljivo veću potporu kod obrazovanih ispitanika, dok HDZ, HSS i HSU imaju upadljivo veću potporu kod ispitanika koji imaju završenu samo osnovnu školu ili manje od toga. Djelomične slične razlike pojavljuju se i u slučaju profesionalnoga statusa. HDZ ima nešto veću potporu među najnižim socioprofesionalnim skupinama kao što su domaćice, NKV radnici i poljoprivrednici te nezaposleni. S druge strane SDP i HNS imaju najveću potporu među višim socioprofesionalnim skupinama kao što su stručnjaci, intelektualci, menadžeri te službenici, a nižu među NKV radnicima, domaćicama i ostalima. Taj rezultat pokazuje da SDP nema glavni oslonac među onim socioprofesionalnim skupinama koje su tradicionalno izvor snage socijaldemokracije u Zapadnoj Europi, radničkoj klasi koju bi trebala zastupati u sukobu s kapitalom. Očito je da u Hrvatskoj SDP ima znatno veću potporu u srednjoj klasi bijelih ovratnika, što pak jasno sugerira da strukturiranje hrvatskoga stranačkog sustava ima dosta specifičnosti u odnosu na zapadnoeuropske zemlje. Očekivano HSU ima najveću potporu među umirovljenicima i onima koji nisu klasificirani niti u jednu od navedenih skupina. HSS ima najveću potporu među NKV radnicima i poljoprivrednicima. Kad je posrijedi etnička pripadnost, većina stranaka, osim HNS-a i SDP-a, ima relativno slabiju potporu među pripadnicima nacionalnih manjina nego među etničkim Hrvatima, dok HNS i SDP imaju relativno veću potporu pripadnika manjina. Kad je riječ o regionalnim razlikama, tu također postoje znatne i razmjerno velike razlike. Primjerice, koalicija DC i HSLS uživala je gotovo šest puta više simpatije u Slavoniji nego u Lici i na Banovini. HNS ima gotovo dvostruko više simpatizera u Istri i Primorju u usporedbi s Likom i Banovinom ili Slavonijom. HSP ima nekoliko puta više glasača u Lici i na Banovini u usporedbi s Istrom i Primorjem. Oscilacije u potpori nešto su manje kod najvećih stranaka, no još uvijek zamjetne. Primjerice, HDZ ima dvostruko veću potporu u Dalmaciji, Slavoniji i Lici te na Banovini u odnosu na Istru i Primorje, dok vrijedi obratno za SDP koji je u pripadajućim jedinicama u toj regiji bio u koaliciji s IDS-om. Također postoje znatne razlike s obzirom na veličinu nase-

⁵ Na parlamentarne izbore 2003. godine SDP je izašao u koaliciji s nekoliko manjih stranaka (IDS, LS i Libra) u različitim izbornim jedinicama. U ovom istraživanju nije moguće odvojiti simpatizere tih koalicijskih lista prema "originalnim" stranačkim preferencijama pa će u nastavku biti analizirani skupa, kao glasači SDP-a. Jedini ozbiljniji metodološki problem ovoga pristupa jest činjenica da je u osmoj izbornoj jedinici IDS imao znatan udio u ukupnom broju glasova koje je osvojila zajednička lista IDS-SDP, no smatramo da to ne utječe znatno na glavne zaključke ove analize s obzirom na to da su birači ovih dviju stranaka i programski i demografski bliski. Ovaj problem ne postoji u slučaju LS-a i Libre koji su imali razmjerno male udjele svojih glasača u ukupnom broju glasova koje je osvojila koalicijska lista. Slično kao SDP, i HNS je na izbore u nekim izbornim jedinicama izašao u koaliciji s PGS-om i SBHS-om, te su birači tih stranaka analizirani kao birači HNS-a, što također ne smatramo problematičnim jer je ipak udio izvornih HNS-ovih glasača i u tim jedinicama veći, a i profili su birača tih stranaka slični.

lja. HDZ i HSS imaju nešto veću potporu među biračima iz ruralnih naselja, dok HNS i SDP imaju nešto veću potporu u gradovima.

Tablica 1: Analiza razlika stranačkih preferencija s obzirom na različita sociodemografska obilježja birača

		Broj ispitanika	DC&HLSLS	HDZ	HNS s partnerima	HSP	HSS	SDP s partnerima	HSU
Dob	18 do 24 godina	112	8,3%	31,0%	11,2%	10,4%	12,2%	26,0%	0,9%
	25 do 34 godine	198	12,4%	30,3%	17,7%	7,8%	10,3%	21,4%	
	35 do 44 godine	290	9,3%	33,6%	13,2%	7,9%	11,8%	23,8%	0,3%
	45 do 54 godine	276	9,2	28,4%	11,1%	9,5%	12,5%	28,0%	1,2%
	55 do 64 godine	347	6,2%	27,3%	11,1%	6,9%	11,2%	30,5%	6,8%
	65 i više godina	270	7,5%	26,0%	7,5%	3,2%	18,0%	26,4%	11,3%
		$\chi^2 = 112,6$ df = 30 p < 0,00							
Spol	Muško	694	8,7%	28,5%	12,0%	7,9%	14,1%	24,6%	4,0%
	Žensko	800	8,5%	29,8%	11,5%	6,8%	11,6%	28,0%	4,0%
		$\chi^2 = 4,59$ df = 6 p = 0,597							
Obrazovanje	Bez osnovne škole	74	5,0%	46,8%	7,1%	4,6%	15,4%	15,1%	6,1%
	Osnovna škola	375	9,9%	34,2%	4,8%	6,8%	18,4%	19,8%	6,2%
	Srednja škola, gimnazija ili stručna škola	803	8,4%	28,7%	13,0%	8,0%	11,0%	27,4%	3,4%
	Viša škola i fakultet	242	8,4%	17,7%	19,6%	6,5%	9,0%	37,0%	1,7%
		$\chi^2 = 99,19$ df = 18 p < 0,00							
Profesionalni status	Stručnjaci, intelektualci i menadžeri	116	9,0%	20,4%	21,3%	8,9%	5,8%	33,7%	0,9%
	Službenici i srednji menadžment	115	7,6%	28,6%	17,3%	3,0%	11,1%	31,8%	0,6%
	KV radnici	255	11,7%	26,6%	16,5%	9,5%	13,1%	22,1%	0,6%
	NKV radnici i poljoprivrednici	70	1,9%	38,5%	6,8%	5,6%	24,4%	20,9%	2,1%
	Studenti i učenici	62	12,5%	27,3%	10,5%	17,2%	11,3%	21,2%	
	Umirovljenici	548	6,6%	27,6%	8,5%	5,1%	15,1%	28,6%	8,5%
	Nezaposleni	147	12,5%	31,6%	10,3%	8,7%	7,1%	28,6%	1,3%
	Domaćice	152	8,1%	40,3%	10,3%	8,5%	8,9%	21,6%	2,2%
Ostalo	29	10,9%	31,3%			10,4%	23,8%	13,4%	10,1%
		$\chi^2 = 160,82$ df = 48 p < 0,00							
Nacionalnost	Hrvat	1.376	9,1%	30,9%	11,1%	7,8%	12,5%	24,9%	3,7%
	Srbin	64	2,8%	10,9%	22,1%	1,6%	17,7%	36,5%	8,5%
	Ostalo	54	3,0%	8,0%	15,5%	1,9%	13,0%	54,1%	4,5%
		$\chi^2 = 56,65$ df = 12 p < 0,00							

		Broj ispitanika	DC&HLS	HDZ	HNS s partnerima	HSP	HSS	SDP s partnerima	HSU
Regija	Zagreb i okolica	342	8,2%	22,3%	12,1%	8,9%	14,0%	29,8%	4,6%
	Sjeverna Hrvatska	291	9,8%	26,7%	12,3%	6,4%	19,3%	20,1%	5,3%
	Slavonija	280	12,1%	35,7%	7,8%	6,7%	13,7%	21,7%	2,3%
	Lika i Banovina	135	2,5%	39,2%	8,6%	11,5%	15,8%	17,9%	4,5%
	Hrvatsko primorje i Istra	170	6,3%	14,5%	18,7%	2,7%	1,6%	53,9%	2,3%
	Dalmacija	277	8,5%	37,9%	11,9%	7,6%	8,8%	21,0%	4,3%
		$\chi^2 = 166,88$ df = 30 p < 0,00							
Veličina naselja	Više od 100.000 stanovnika	360	8,0%	23,4%	17,6%	6,0%	8,8%	31,0%	5,2%
	Od 10.000 do 100.000 stanovnika	266	8,7%	27,2%	12,9%	8,2%	8,0%	30,7%	4,2%
	Od 2.000 do 10.000 stanovnika	232	9,0%	29,2%	11,6%	7,3%	11,1%	27,8%	4,1%
	Do 2.000 stanovnika	635	8,8%	33,3%	8,0%	7,6%	17,6%	21,6%	3,2%
		$\chi^2 = 62,27$ df = 18 p < 0,00							

Postojanje tih razlika nije ništa novo u analizi hrvatskoga političkog prostora niti netipično za analizu političkih preferencija u drugim demokracijama. Postavlja se pitanje koliko su neke od opisanih razlika doista stabilne, duboke i značajne da bi se moglo govoriti o djelomičnom, strukturnom rascjepu koji onda u kombinaciji s vrijednosnim rascjepom i strukturno-vrijednosnim rascjepom može dati potpuni društveni rascjep.

Mjere asocijacije (tablica 2) pokazuju da povezanost između tih varijabli i stranačkih preferencija nisu izrazito jake, iako su statistički značajne. Za većinu analiziranih varijabli koeficijent kontingencije (C) kao i korigirani koeficijent kontingencije (C*) kreće se između 0,2 i 0,35, što su relativno niski koeficijenti koji upućuju na relativno slabu vezu. Da je riječ o slaboj vezi, sugerira i Cramerov V koeficijent, koji je za svih šest analiziranih varijabli iznosi između 0,12 i 0,15 što su izrazito niski koeficijenti. Rezultati pokazuju da se teško može govoriti u terminima "rascjepa", no podrobna analiza odnosa u tablici 1, kao i činjenica da je riječ o relativno stabilnim pravilnostima tijekom duljega vremenskoga razdoblja (Grdešić 1991.; Zakošek 1998.; Milas i Burušić 2004.), upućuje na to da postoje određene podjele s obzirom na analizirane sociodemografske varijable. Navedene bi podjele bile još vidljivije kad bi se stranke grupirale u političke blokove. Primjerice, kad bismo u jedan blok svrstali SDP i HNS s partnerima koji o većini ključnih političkih pitanja imaju slična stajališta, a imaju i sličnu strukturu biračkoga tijela, te kad bismo u drugi blok svrstali HDZ i HSP, koji također dije-

le određena stajališta, tada bi razlike u strukturi biračkoga tijela ovih dvaju blokova bile još vidljivije te bi i iznosi koeficijenta bili nešto viši.

Tablica 2: Mjere asocijacije pojedinih sociodemografskih obilježja i stranačke preferencije

	C	C*	V
Dob	0,27	0,29	0,12
Obrazovanje	0,25	0,29	0,15
Profesionalni status	0,31	0,34	0,13
Nacionalnost	0,19	0,23	0,14
Regija	0,32	0,35	0,15
Veličina naselja	0,20	0,23	0,12

Očita su određena neslaganja među strankama o nekim političkim pitanjima preko kojih se očituju i neke dublje vrijednosne i ideološke razlike. No ostaje pitanje kolike su razlike među biračima o pojedinim pitanjima te koja su od tih pitanja ključna za razumijevanje stranačkih opredjeljenja birača. Da bismo pokušali skicirati odgovor na to pitanje, proveli smo diskriminativnu analizu na stranačkim preferencijama kao zavisnom varijablom i stavovima o trinaest aktualnih političkih tema kao nezavisnim varijablama⁶.

U analizi su izdvojene tri diskriminativne funkcije od kojih samo prve dvije znatno pridonose objašnjenju ukupne varijance⁷. Te dvije funkcije objašnjavaju otprilike 30% (28,5%+1,6%) varijance, a na temelju njih može se predvidjeti stranačka preferencija 43,6% ispitanika, što je znatno više od slučajne raspodjele birača u grupe⁸.

⁶ Čestice koje su korištene za mjerenje stavova faktorskom analizom formiraju tri bitne dimenzije koje su logične i interpretativne, no zbog mogućnosti izravnije interpretacije dobivenih rezultata u smislu identifikacije konkretnih stavova koji diskriminiraju birače pojedinih stranaka, u radu je prikazana diskriminativna analiza koja je provedena na mjeranim, manifestnim varijablama, a ne latentnim dimenzijama. Ishod diskriminativne analize sličan je bez obzira na to provodi li se na manifestnim ili latentnim varijablama.

⁷ Provedena je diskriminativna analiza *stepwise* metodom kako bi se izdvojili samo oni stavovi koji značajno pridonose diskriminiranju glasača različitih stranaka. Diskriminativna analiza provedena pod *enter* modelom, koji ne provjerava značajnost doprinosa svake pojedine nezavisne varijable diskriminiranju grupa u zavisnoj varijabli, ne objašnjava značajno veći postotak varijance.

⁸ Za testiranje značajnoga odstupanja točnosti klasifikacije od slučajne klasifikacije korišten je Pressov Q koeficijent koji se izračunava prema formuli $Q = [N - (n \cdot k)]^2 / [N(k - 1)]$ gdje su: N – ukupan broj ispitanika; n – broj točno raspoređenih ispitanika, a k – broj grupa. Ako je ovaj koeficijent veći do granične vrijednosti χ^2 za $df = 1$, tada se smatra da se postignuta klasifikacija značajno razlikuje od slučajne raspodjele birača po stranačkim preferencijama (Hair i dr. 1995.).

Tablica 3: Svojevredne vrijednosti kanoničkih funkcija

		Eigenvalue	% varijance	Kanonička korelacija	χ^2	DF	p
Funkcija	1	0,398	95,1	0,534	452,919	18	0,000
	2	0,017	4,0	0,129	26,133	10	0,004
	3	0,004	0,9	0,061	4,758	4	0,313

U konačnom modelu ostale su samo tri od početnih trinaest tvrdnji koje znatno pridonose objašnjavaju stranačkih preferencija. Prvu funkciju, koja tumači umnogome najveći dio varijance, sadržajno najviše određuje tvrdnja koja se odnosi na potrebu izručenja Haaškom sudu svih osumnjičenih hrvatskih državljana. Drugu funkciju ponajviše određuje tvrdnja koja se odnosi na zakonsku zabranu pobačaja te dijelom tvrdnja koja se odnosi na izručenje optuženika sudu u Haagu. Treću funkciju bitno određuje tvrdnja koja se odnosi na legalizaciju homoseksualnih brakova, no ta funkcija nema statistički značajan doprinos ukupnom objašnjavanju stranačkih preferencija. Ti rezultati upućuju na to da je upravo pitanje suradnje sa sudom u Haagu, što ponajprije znači odnos prema ratnim zločinima počinjenima na hrvatskoj strani, kao i brojna druga pitanja povezana s tim, ključna varijabla prema kojoj se strukturira hrvatski politički prostor i početkom 21. stoljeća. Uz to nameće se i pitanje odnosa prema pobačaju, a preko njega općenito odnos prema životu i nekim tradicionalnim vrijednostima koje iz toga proizlaze.

Tablica 4: Standardizirani kanonički koeficijenti

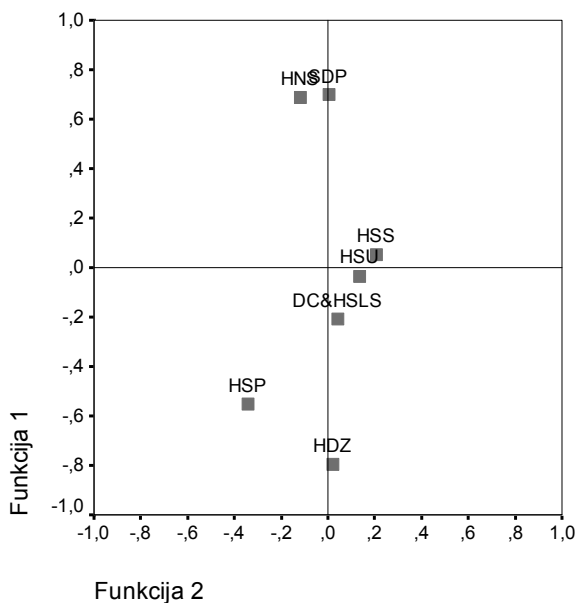
	Funkcija		
	1	2	3
Zakonom treba zabraniti pravo na pobačaj osim kad je to nužno zbog medicinskih razloga.	-0,433	0,871	0,275
U Hrvatskoj treba dopustiti homoseksualnim parovima sklapanje građanskoga braka.	0,236	-0,021	0,991
Hrvatska mora izručiti Haaškom sudu sve svoje državljane koji su osumnjičeni za ratne zločine.	0,822	0,490	-0,319

Ti se rezultati mogu povezati s rezultatima istraživanja društvenih rascjepa početkom devedesetih koji su također pokazali dvije osnovne dimenzije rascjepa od kojih je Zakošek (1994.) jednu, u skladu s teorijskim pristupom koji slijedi, nazvao povijesno-političkim rascjepom, a drugi ideološko-vrijednosnim. Razmjerno stabilni i dugotrajni društveni rascjepi u različitim političkim trenucima nalaze različite izraze, tako da rascjep koji se počet-

kom devedesetih očitovao u definiranju naravi hrvatske države i odnosu prema srpskoj nacionalnoj manjini tijekom prvoga desetljeća 21. stoljeća svoj najočitiji izraz nalazi u odnosu prema sudu u Haagu, a preko njega i ratnim zločinima počinjenim na hrvatskoj strani. Rascjepi koje je Zakošek nazvao suvremenim i ideološko-vrijednosnim danas svoj izraz djelomično nalaze u pitanju pobačaja pa i pitanju odnosa prema seksualnim manjinama, dok je početkom devedesetih izraz toga rascjepa bio u pitanju definiranja Hrvatske kao katoličke ili sekularne države.

Kao što je vidljivo iz slike 2 na kojoj su prikazani centriodi skupina birača svake od stranaka na značajnim kanoničkim funkcijama, možemo prepoznati četiri skupine stranaka. Prvu skupinu čine glasači HNS-a i SDP-a, odnosno njihovih partnera IDS-a, LS-a, Libre, PGS-a i SBHS-a koji imaju najveći prosjek na prvoj funkciji. Potom slijedi skupina od triju, odnosno četiriju stranaka – DC, HSLs, HSS i HSU – čiji su prosjeci na funkcijama otprilike 0. Treću skupinu čine birači HSP-a, a četvrtu birači HDZ-a. Birači ovih dviju posljednjih skupina međusobno su na prvoj funkciji bliži u odnosu na sve druge stranke, no među njima postoji bitna razlika na drugoj funkciji pa se birači ovih dviju stranaka mogu samo uvjetno ubrojiti u jednu skupinu.

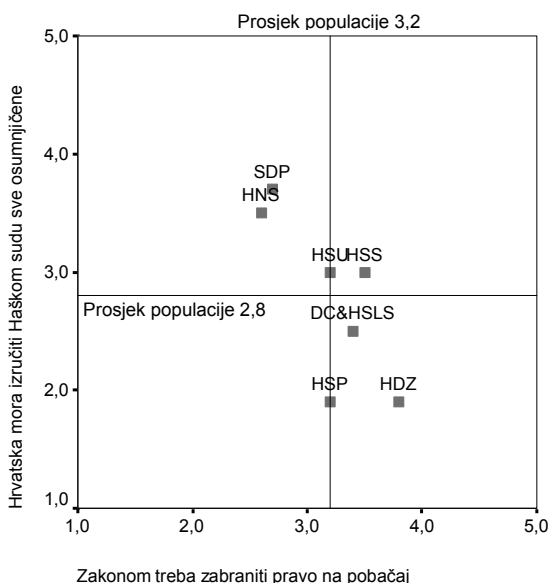
Slika 2: Centroidi birača pojedinih stranaka na dvjema značajnim kanoničkim funkcijama

Ako na sličan način kao na slici 1 prikažemo stvarne prosjeke odgovora ispitanika na dvjema ključnim tvrdnjama iz našega instrumenta, dobivamo još jasniju sliku razlika među biračima analiziranih stranaka i koalicija. Vidljivo je da birači SDP-a i HNS-a te njihovih koalicijskih partnera u prosjeku podupiru izručenje hrvatskih državljana osumnjičenih za ratne zločine sudu u Haagu i da se protive zabrani pobačaja. Birači HSS-a i HSU-a, kao i koalicije DC&HSLU u prosjeku nemaju jasan/definiran stav o tim društvenim pitanjima, dok se birači HSP-a i HDZ-a protive izručenju hrvatskih državljana sudu u Haagu, s tom razlikom što su birači HDZ-a nešto konzervativniji u pitanju stava o pobačaju.

Ta nas analiza vodi zaključku o “pravilnoj” strukturiranosti stranačkoga sustava u Hrvatskoj koji ima svoju ljevicu, centar i desnicu, što je uobičajeno razumijevanje u hrvatskoj literaturi koja se bavi profilacijom hrvatskih birača i stranačkoga sustava (Milas i Rimac, 1994.).

Slika 3: Prosječne vrijednosti birača pojedinih stranaka na dvjema ključnim tvrdnjama

No analiza klasifikacije birača na temelju dobivenih diskriminativnih funkcija u skupine birača pojedinih stranaka zapravo upućuje na drukčiji zaključak. Naime, svi birači koji su ušli u klasifikaciju na temelju dobivenih diskriminativnih funkcija bili su raspoređeni u dvije skupine, bilo kao glasači HDZ-a, odnosno desnoga bloka, bilo kao glasači SDP-a, odnosno lijevoga

bloka, što bi zapravo upućivalo na bitnu bipolarnost hrvatskoga političkog prostora, barem kad su posrijedi stavovi o političkim pitanjima mjenjenim ovim istraživanjem, a koja se trenutačno nameću kao aktualna⁹. Otprilike 78% originalnih birača HDZ-a je uz pomoć diskriminativnih funkcija raspoređeno u odgovarajuću stranačku skupinu, jednako kao i približno 79% glasača SDP-a i njegovih koalicijskih partnera. S druge strane, niti jedan birač drugih stranaka nije ispravno raspoređen u odgovarajuću skupinu birača, nego su birači svih ostalih stranaka raspoređeni bilo kao glasači HDZ-a ili kao glasači SDP-a, odnosno bilo kao pripadnici desnoga ili lijevoga bloka, što djelomično pokazuje da, kad su u pitanju mjenjeni stavovi, ne postoji pravi politički centar. Velika većina birača HSP-a (75%) na temelju diskriminativne funkcije smještena je u skupinu glasača HDZ-a, odnosno u skupinu desnih birača, jednako kao i 60% birača koalicije DC&HSLs te 42% birača HSS-a kao i 50% birača HSU-a. S druge strane približno 73% birača HNS-a i njegovih partnera na temelju diskriminativne funkcije smješteno je u skupinu glasača SDP-a, odnosno ljevice, kao i 58% birača HSS-a, 50% birača HSU-a te 41% birača DC-a i HSLs-a. Dakako, i među glasačima “stožernih stranaka” (HDZ i SDP) postoji otprilike petina “uljeza”, koji očito za te stranke ne glasuju zbog slaganja sa stavovima tih stranaka o spomenutim pitanjima, nego zbog nekih drugih razloga (zbog nekih drugih političkih pitanja ili zbog odnosa prema pojedinim osobama iz tih stranaka ili određene političke tradicije iz koje potječu). Očito je da glasači stranaka koje smo prethodno okarakterizirali kao stranke centra, nemaju jasno centrističke stavove kad su u pitanju te dvije političke teme, no moguće je da se njihov centrizam očituje upravo u tome što tim političkim pitanjima ne pridaju toliko značenje kao birači “stožernih stranaka” i njima bliskih stranaka (HSP i HNS), nego veće značenje daju nekim drugim temama i problemima te mogu glasovati za te stranke bez obzira na neslaganje s dominantnim stavom o pitanju ratnih zločina na hrvatskoj strani tijekom Domovinskoga rata ili odnosa prema pobačaju. Najbolji primjer za to su birači HSS-a. Očito je da se birački korpus te stranke sastoji i od birača ljevice i birača desnice, ako te polove definiramo s obzirom na stav o suradnji s Haaškim tribunalom i pobačaju, ali njima te teme očito nisu prioritetne, nego prednost daju temama kao što su pitanje položaja poljoprivrednika te određena vezanost uz tradiciju HSS-a. Slična bi se analiza mogla provesti i za birače HSU-a, koje ponajprije vezuju interesi o položaju umirovljenika i pitanju povratka duga umirovljenicima.

⁹ Diskriminativna analiza koja je provedena pod *enter* modelom, dakle na temelju svih tri naest stavova koji su uključeni u istraživanje, daje nešto drukčiji ishod klasifikacije birača prema stranačkim preferencijama na temelju diskriminativnih funkcija u smislu da je dio ispitanika klasificiran i kao birači ostalih stranaka, no broj birača koji su tako raspoređeni samo je 39 ispitanika, a ukupna preciznost klasifikacije gotovo je identična.

Metodološki gledano takav ishod analize može biti i posljedica činjenice da zbog velike razlike u broju ispitanika dvije dominantne političke stranke “odvlače” rezultate prema razlikama među njihovim biračima, dok neke finije razlike među pojedinim strankama centra ili između HDZ-a i HSP-a odnosno HNS-a i SDP-a ostaju prikrivenima. Da bi se otklonila ta mogućnost, provedene su i dodatne diskriminativne analize sa svrhom provjere mogućnosti diskriminiranja birača pojedinih grupa stranaka. Tako je utvrđeno da mjerenih trinaest stavova ne može znatno diskriminirati birače HDZ-a od birača HSP-a¹⁰, jednako kao što ne može znatno diferencirati birače SDP-a od birača HNS-a niti birače stranaka “centra” međusobno.

Analiza također pokazuje da ljevica i desnica u Hrvatskoj nisu monostanački definirani polovi, nego da na svakom polu postoje barem dvije utjecajnije stranke, čiji birači odlučuju o izboru između tih stranaka na temelju drugih kriterija, koji u ovom istraživanju nisu uzeti u obzir, kao što su stavovi o nekim drugim političkim temama, ugled i imidž vođa tih stranaka itd. Također treba zamijetiti da hrvatsku političku scenu i stranački sustav u bitnome ne određuje rascjep prema socioekonomskoj razdjelnici u skladu sa Zakoševkovim modelom, barem prema aspektima toga rascjepa koji su uvršteni u ovaj instrument,¹¹ nego se rascjepi ponajprije nalaze na teritorijalno-kulturnoj i primarno vrijednosno-kulturnoj dimenziji.

Da bismo mogli govoriti o punom rascjepu, treba provjeriti postojanje vrijednosno-strukturalnih rascjepa na pitanjima koja su se pokazala bitnim čimbenicima u kreiranju vrijednosnih rascjepa na političkoj sceni. Kad su posrijedi razlike među ispitanicima iz različitih dobnih skupina u stavovima o trima ključnim česticama iz našega instrumenta, u dvije od njih tri pojavljuje se statistički značajna razlika među grupama (na čestici o izručenju sudu u Haagu razlika je na granici statističke značajnosti), no u biti o određenom rascjepu možemo govoriti samo u stavovima o pitanju pobačaja jer su samo na toj tvrdnji razlike takve da ispitanici iz različitih dobnih skupina u prosjeku imaju suprotstavljene stavove. Ispitanici stariji od 45 godina u prosjeku se protive pobačaju, kao i ispitanici iz najmlađe dobne skupine, za razliku od ispitanika u srednjoj životnoj dobi koji u prosjeku suzdržano podupiru pravo žene na izbor ili su podijeljeni oko toga pitanja. S obzirom na spol, postoji statistički značajna razlika u stavu o pitanju pobačaja i pitanju homoseksualnih brakova, no ta razlika u prosjeku ne definira dvije suprotstavljene skupine da bi se moglo govoriti o nekakvom vrijednosno-strukturalnom rascjepu s obzirom na to pitanje.

¹⁰ Značajna je jedna funkcija koja tumači samo 4% varijance, a svi birači HSP-a u klasifikacijskoj su matrici pogrešno klasificirani.

¹¹ Valja priznati da ta dimenzija u korištenom instrumentu nije operacionalizirana u ukupnoj širini koju ta dimenzija obuhvaća.

S obzirom na obrazovanje postoji statistički značajna razlika na svim trima analiziranim tvrdnjama, no samo na dvjema od njih triju možemo govoriti o razlikama koje upućuju na postojanje određenih vrijednosno-strukturnih rascjepa. Najveće suprotstavljanje u stavovima među skupinama s različitim obrazovanjem postoji o pitanju zabrane pobačaja i to pogotovo između ispitanika sa završenom ili nezavršenom osnovnom školom i ispitanika sa završenom višom ili visokom školom. Kad su posrijedi razlike u pogledu na suradnju sa sudom u Haagu, izdvajaju se ispitanici sa završenom višom ili visokom školom u odnosu na sve ostale ispitanike.

Za pitanje postojanja strukturalno-vrijednosnih rascjepa pogotovo su značajne razlike s obzirom na nacionalnost i to na pitanju stava o suradnji sa sudom u Haagu i procesuiranju hrvatskih ratnih zločina, iako postoje statistički značajne razlike s obzirom na nacionalnost na svim trima promatranim varijablama. Pripadnici nacionalnih manjina u prosjeku snažno podupiru suradnju sa sudom u Haagu i izručenje osumnjičenika, dok su ispitanici hrvatske nacionalnosti po tom pitanju podijeljeni.

Ispitanici iz različitih regija također se statistički značajno razlikuju s obzirom na stupanj slaganja s trima odabranim tvrdnjama, no značajne razlike za pitanje rascjepa jesu razlike u stavu o pobačaju gdje se od ostalih djelomično izdvajaju Zagreb i okolica te Hrvatsko primorje i Istra. Hrvatsko primorje i Istra se od ostalih regija značajno razlikuju i o pitanju potpore izručenju osumnjičenika sudu u Haagu, naime samo ispitanici iz te regije u prosjeku se slažu s tom tvrdnjom dok se ispitanici iz drugih regija u prosjeku uglavnom ne slažu.

Kad su u pitanju razlike među ispitanicima iz naselja različite veličine, ponajprije valja istaknuti razliku među ispitanicima iz najmanjih i najvećih naselja o pitanju pobačaja, no ta razlika nije tolika da bi se moglo govoriti o stvarnom rascjepu.

S obzirom na razmjerno velik broj analiziranih varijabli i velik broj podskupina koje se uspoređuju, teško je izvući jasnu sliku o strukturalno-vrijednosnim rascjepima, pogotovo zato što većina uočenih statistički značajnih razlika među skupinama nisu tolike da bismo u njima doista mogli prepoznati razlike koje mogu biti izvorom ozbiljnijih društvenih i političkih podjela. Obrazovanje, kao i s njim povezani profesionalni status, može se izdvojiti kao varijabla koja značajno utječe na stavove o svim trima analiziranim problemima te utoliko može biti osnovom za strukturalno-vrijednosni rascjep. Osim obrazovanja relativno značajan rascjep može se prepoznati i prema nacionalnoj pripadnosti i to ponajprije o pitanju odnosa prema sudu u Haagu i hrvatskim ratnim zločinima (djelomično i o pitanju odnosa prema pobačaju), no taj zaključak valja uzeti s oprezom stoga što prosječna vrijednost za ispitanike hrvatske nacionalnosti nije reprezentativan pokazatelj s obzirom na to da je riječ o bimodalnoj distribuciji pa bi utoliko taj zaključak valjalo prefor-

mulirati tako da postoji značajna razlika u pogledu na hrvatske ratne zločine između dijela birača hrvatske nacionalnosti koji se protivne suradnji sa sudom u Haagu i procesuiranju hrvatskih ratnih zločina i dijela biračkoga tijela hrvatske nacionalnosti i pripadnika nacionalnih manjina na drugoj strani koji smatraju da je nužno procesuirati sve ratne zločine pa tako i one koje su počinili hrvatski građani.

Još se možda može govoriti o značajnijem strukturno-vrijednosnom rascjepu s obzirom na regiju pri čemu se izdvajaju ispitanici iz Hrvatskoga primorja i Istre u odnosu na birače iz ostalih regija.

Tablica 5: Analiza razlika u stavovima o trima analiziranim pitanjima među biračima različitih karakteristika

		Valid N	Zakonom treba zabraniti pravo na pobačaj osim kad je to nužno zbog medicinskih razloga.	U Hrvatskoj treba dopustiti homoseksualnim parovima sklapanje građanskoga braka.	Hrvatska mora izručiti Haaškom sudu sve svoje državljane koji su osumnjičeni za ratne zločine.
Dob	18 do 24 godina	112	3,4	2,2	2,9
	25 do 34 godine	198	3,0	2,2	2,7
	35 do 44 godine	290	2,8	1,8	2,6
	45 do 54 godine	276	3,2	1,8	2,8
	55 do 64 godine	347	3,4	1,6	3,0
	65 i više godina	270	3,6	1,8	3,0
			F = 7,79 df = 1,463 p < 0,00	F = 8,53 df = 1,458 p < 0,00	F = 2,26 df = 1,452 p < 0,046
Spol	Muško	694	3,3	1,7	2,8
	Žensko	800	3,1	1,9	2,8
			t = 2,40 df = 1,448 p < 0,016	t = -2,8 df = 1,454 p < 0,004	t = -0,29 df = 1,415 p < 0,770
Obrazovanje	Bez osnovne škole	74	3,7	2,1	2,6
	Osnovna škola	375	3,6	1,6	2,6
	Srednja škola, gimnazija ili stručna škola	803	3,1	1,9	2,8
	Viša škola i fakultet	242	2,7	2,1	3,2
			F = 18,89 df = 1,463 p < 0,00	F = 9,43 df = 1,455 p < 0,00	F = 7,03 df = 1,452 p < 0,00
Nacionalnost	Hrvat	1.376	3,3	1,8	2,7
	Srbin	64	2,9	1,9	4,1
	Ostalo	54	2,5	2,0	3,7
			F = 6,90 df=1463 p<0.00	F = 0,45 df=1458 p<0.64	F = 28,32 df=1452 p<0.00

		Valid N	Zakonom treba zabraniti pravo na pobačaj osim kad je to nužno zbog medicinskih razloga.	U Hrvatskoj treba dopustiti homoseksualnim parovima sklapanje građanskoga braka.	Hrvatska mora izručiti Haškom sudu sve svoje državljane koji su osumnjичeni za ratne zločine.
Regija	Zagreb i okolica	342	3,0	1,9	2,7
	Sjeverna Hrvatska	291	3,5	1,7	2,8
	Slavonija	280	3,4	1,7	2,8
	Lika i Banovina	135	3,3	2,1	2,6
	Hrvatsko primorje i Istra	170	2,7	2,1	3,5
	Dalmacija	277	3,2	1,8	2,6
			F = 6,77 df = 1.463 p < 0,00	F = 3,97 df = 1.458 p < 0,00	F = 7,86 df = 1.452 p < 0,00
Veličina naselja	Više od 100.000 stanovnika	360	2,9	2,0	2,9
	Od 10.000 do 100.000 stanovnika	266	3,0	1,7	2,9
	Od 2.000 do 10.000 stanovnika	232	3,2	1,9	2,8
	Do 2.000 stanovnika	635	3,5	1,8	2,8
			F = 10,03 df = 1.463 p < 0,00	F = 2,21 df = 1.458 p < 0,085	F = 0,59 df = 1.452 p < 0,63

Zaključci

Sažmemo li sve navedene rezultate, mogu se nazrijeti neki osnovni obrisi društvenih rascjepa koji su u pozadini stranačkih preferencija na prošlim parlamentarnim izborima. Može se uočiti jasna veza između nekih sociodemografskih obilježja, stavova te političkoga ponašanja, odnosno namjeravnoga ponašanja. Rezultati pokazuju da postoji jasna veza između razine obrazovanja, odnosa prema hrvatskim ratnim zločinima (mjerena stavom o suradnji s Međunarodnim sudom za ratne zločine na području bivše Jugoslavije) te političkih preferencija. Također se može uočiti sličan odnos između nacionalne pripadnosti, odnosu prema suradnji sa sudom u Haagu te stranačkih preferencija. Zamjetljiva je i veća koncentracija birača određenih stranaka u nekim regijama (Hrvatsko primorje i Istra te Zagreb), a koje se razlikuju od ostatka zemlje i s obzirom na stavove o suradnji sa sudom u Haagu. Slične se veze mogu pronaći i kad je posrijedi stav o pobačaju ili homoseksualnim brakovima. Veza između grupe sociodemografskih obilježja, stavova i političkoga ponašanja u skladu s Deegan-Krauseovim modelom upućuje na postojanje potpunoga društvenog rascjepa. No valja naglasiti da analiza

također pokazuje da je riječ o razmjerno plitkom rascjepu, s obzirom na to da uočene veze među analiziranim varijablama nisu izrazito jake.

Dobiveni bi se rezultati mogli interpretirati iz perspektive sukoba između tradicionalnih i modernih vrijednosti, odnosno tradicionalizma i modernizma, u skladu sa Zakoškovim nalazima (1994.).

No valja naglasiti i da korišteni setovi stavova ne objašnjavaju veliki dio varijance biračkih preferencija (otprilike 1/3), što upućuje na zaključak da stavovi o nekim drugim političkim pitanjima ili vrijednostima također objašnjavaju dio varijance, ili pak neki drugi elementi izborne odluke, kao što su reakcije na retoriku, marketing, imidž stranaka i aktera itd.

Rezultati također pokazuju da se Deegan-Krauseov model društvenih rascjepa može operacionalizirati i primijeniti u empirijskim istraživanjima biračkoga ponašanja, ali ne bez teškoća koje su ponajprije vezane za određivanje statističkih kriterija kada će se određena veza među varijablama smatrati dovoljno značajnom i velikom da se može govoriti o određenom rascjepu. Svjesni smo da su kriteriji korišteni u ovom radu samo jedno moguće rješenje te je lako moguće da bi korištenje nekih drugih kriterija moglo voditi djelomično drukčijim zaključcima.

Literatura

- Bartolini, Stefano/Mair, Peter, 1990.: *Identity, Competition, and Electoral Availability: The Stability of European Electorates, 1885-1985*, Cambridge University Press, Cambridge
- Deegan-Krause, Kevin, 2006.: *Elected Affinities: Democracy and Party Competition in Slovakia and the Czech Republic*, Stanford University Press, Stanford
- Grdešić, Ivan, 1991.: Izbori u Hrvatskoj: birači, vrednovanje, preferencije, u Grdešić, I./Kasapović, M./Šiber, I./Zakošek, N. (ur.), *Hrvatska u izborima '90*, Naprijed, Zagreb
- Hair, F. J. i dr., 1995.: *Multivariate Data Analysis*, Prentice Hall College, New Jersey
- Kitschelt, Herbert, 1995.: Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies. Theoretical Propositions, *Party Politics* (4) 1: 447-472
- Lipset Seymour M./Rokkan, Stein, 1967.: Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction, u: Lipset, Seymour M./Rokkan, S. (ur.), *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*, The Free Press, New York
- Milas, Goran/Rimac, Ivan, 1994.: Model hrvatskoga političkog prostora, dimenzioniran stavovima građana, *Revija za sociologiju*, (25) 1-2: 9-22
- Milas, Goran/Burušić, J., 2004.: Ideološki i sociodemografski profili glasača hrvatskih političkih stranaka: ususret stabilnom političkom grupiranju, *Društvena istraživanja* (13) 3: 347-362

- Rae, Douglas W./Taylor, M., 1970.: *The Analysis of Political Cleavages*. New Haven: Yale University Press.
- Zakošek, Nenad, 1994.: Struktura i dinamika hrvatskog stranačkog sustava, *Revija za sociologiju* (25) 1-2: 23-40
- Zakošek, Nenad, 1998.: Ideološki rascjepi i stranačke preferencije hrvatskih birača, u Kasapović, M./ Šiber, I./Zakošek, N. (ur.), *Birači i demokracija*, Alinea, Zagreb

Dragan Bagić

*SOCIAL CLEAVAGES AND PARTY PREFERENCES IN
ELECTIONS FOR CROATIAN PARLIAMENT IN 2003*

Summary

By applying the analytical model derived by Deegan-Krause, the paper analyzes social cleavages underpinning the party preferences in the elections for the Croatian Parliament in 2003. The results of the research carried out on a sample of 2,000 adult Croatian citizens by phone interviews two days before the elections indicate that this model has identified relatively shallow social cleavages underlying the voting behaviour in the analyzed elections. Namely, out of thirteen analyzed attitudes only three significantly explain a part of the variance in party preferences, the most significant being the attitude concerning the cooperation with the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia in the Hague and the attitude concerning abortion. The results also show there is a significant link among certain socio-demographic characteristics, the attitudes about the political issues in question and the party preferences. This means that there might be a social cleavage at work here.

Key words: elections for Croatian Parliament, political parties, voting beliefs, social cleavages

Mailing address: Odsjek za sociologiju, Filozofski fakultet, Ivana Lučića 3, HR 10 000 Zagreb. *E-mail:* dbagic@ffzg.hr